

OČEVO PISMO

72 Tih prvih mjeseci u Britaniji razvila sam jutarnji ritual: ustala bih, stavila vodu da vrije i pretrčala hladni vrt do Eveine kuhinje da vidim je li stigla pošta. Kraljevska pošta postala je moja žila kucavica. Pošta je stizala sa svih strana svijeta: Norveška, Švedska, SAD, Nizozemska, od svih prijatelja koji su pobjegli poput mene u bilo koju zemlju koja ih je htjela prihvatiti. Nada je očekivala pisma od oca i muža koji su joj pisali svaki tjedan. Ponekad bi potrajalo dok pisma nisu stigla, a zatim bi ih ulazna vrata sve izbljuvala na Evein tepih. To su bila slavlja. Philip bi ih lijepo složio na kuhinjski stol od kamo bi ih samo pokupila.

Nada je pripremala kavu, a Saša je jeo doručak, kad sam ušla noseći poštu za nas obje i trljala ruke od vanjske hladnoće dok sam zatvarala vrata. Sjele smo oko šalice iz kojih se pušila vruća kava dok je sunce unosilo optimizam u sobu, i razvrstavale koverta prema imenima ispisanim na njima. Na jednoj od njih iznenadio me dobro znani očev, uglati rukopis kojim je pažljivo, velikim slovima ispisao englesku adresu.

Otac je bio u Mostaru i odbijao je otići, duboko zakopan u ovisnost o piću. I njegov otac je pio, kao i jedan moj stric. Djed je umro puno prije nego što sam se rodila i nikada o njemu nisam puno čula, osim da je pokopan u Beogradu,

stotinama kilometara od svoga doma. Sjećam se drveća i tišine, kad sam kao šestogodišnjakinja s majkom posjetila njegov grob. Baka je bila brižna žena, nosila je svilene haljine i ispred kuće imala veliko drvo smokve. Nikad nisam shvatila kako se nosila s time da su joj muž i sinovi bili alkoholičari (iako je tu bilo još troje djece koja nisu bila alkoholičari). Umrla je dovoljno rano da nije vidjela kako se njezini sinovi, dvojica odraslih muškaraca, opijaju do stupnja nakon kojeg ih više niste mogli prepoznati. Stric je obožavao mog oca i isprva je pio da bi ga mogao pratiti, sve dok i sam nije postao teški ovisnik.

Otac je pio većinu mog života. Majka ga je upoznala dok je bio trijezan – s prijateljem se okladio da će šest mjeseci izdržati da ne pije, a da je majci tada bilo malo više od dvadeset i jedne godine, ta bi joj oklada vjerojatno bila dovoljno upozorenje. Razgovarali su i šetali mostarskim ulicama, ispunjenim mirisom lipinih cvjetova u rano ljeto i prekrivenim javorovim lišćem u jesen, a očeva štreberska strana dolazila bi do izražaja kad bi joj predlagao da zajedno rješavaju matematičke probleme. Kad je osvojio okladu, ponovno je počeo piti, ali kako je bio mladić u ranim dvadesetima pretjerana sklonost piću nije se smatrala ozbiljnom prijetnjom. Alkoholičare se u mom gradu u pravilu nazivalo ljudima “koji vole popiti”, čak i kada bi im se brakovi raspali, karijere im propale, tijela puna otrova se raspadala i kada su po njih u razne jeftine barove po gradu morali dolaziti njihovi napaćeni prijatelji ili članovi obitelji. Piće je bilo dio lokalnog života, poput večere na otvorenom ljeti ili poslijepodnevne šetnje u bilo koje doba godine.

Roditelji su se vjenčali godinu dana nakon prvog spoja. Njihova vjenčana fotografija prikazuje privlačan par okružen njihovim obiteljima, Srbima s očeve strane, a Hrvatima s majčine. Hercegovački Srbi najvećim su dijelom živjeli na istoku, a Hrvati na zapadu, i usprkos tome što su nastanjivali razmjerno malu pokrajinu, pojam *mimoilaženja*

vrlo dobro opisuje narav odnosa dvije etničke zajednice. Zabilježeno je da su tijekom Drugog svjetskog rata hercegovački Hrvati toliko revno ubijali Srbe da čak i Nijemci i Talijani, koji su podupirali njihovu mržnju, nisu znali kako ih zaustaviti. Zauzvrat, Srbi su devedesetih udarili na Hrvate i Muslimane jednakom žestinom.

Pričalo se da očeva objava s početka sedamdesetih godina, da će oženiti djevojku iz zapadne Hercegovine nije bila baš najbolje primljena, iako su svi bili ljubazni kad je majku upoznao sa svojom obitelji. S majčine strane nitko nije puno mario. Kad je uspostavljena socijalistička Jugoslavija, baka je objesila Titovu sliku odmah do raspela na zidu – nasmiješeni ateistički maršal tik do okrvavljenog Isusa. Nacionalno čistunstvo majčine obitelji već je bilo oskrnavljeno puno godina ranije, kad je tetka, desetak godina starija od moje majke, dovela u rodno selo muslimanskog ljubavnika i predstavila ga kao “Stjepana iz Sarajeva”. Dogovorili su se da će se izdavati za Hrvata sve dok ga svi ne upoznaju i ne zavole, pa će zatim otkriti pravi identitet, kad mu nekršćanstvo više neće predstavljati problem zbog očaravajuće osobnosti. Međutim, plan im se raspao već drugi dan, kad je netko prepoznao mog budućeg ujaka i obratio mu se pred svima: “Hej, Mustafa! Što ti radiš u ovom kraju?” Srećom, obitelj ga je već zavoljela, a tetka i tetak proveli su u braku ostatak života.

Majka je rekla da je otac pio kad se sestra rodila te da je nastavio piti i kad je porasla, a da se ja ne bih nikad ni rodila da dvije godine kasnije nije otišao na odvikavanje i otriježnio se. Kad je majka sa mnom bila u petom mjesecu trudnoće, vodenjak joj je bio pred pucanjem i naš joj je obiteljski doktor zapovjedio da sljedeća četiri mjeseca odleži. Nije samo život neizvjestan, isto vrijedi i za začecje i gravidnost: nikad se ne možeš opustiti. Otac je bio trijezan sljedećih šest godina i to su bile “zlatne godine” braka mojih roditelja. Tijekom tog vremena razvila sam čvrstu vezu

s ocem: na moje inzistiranje, pričao mi je priče iz svog djetinjstva prije nego što bih išla spavati (najveći broj odnosio se na skakanje s mostarskog Starog mosta za cigarete kad mu je bilo šesnaest), nadzirao je sestrine i moje pokušaje da napravimo kolut u zraku, kupio je knjigu s joga vježbama i pokušao bioenergijom izliječiti majčine glavobolje (što mu ipak nije uspjelo). U pokušaju da rashladi naš mali, usijani stan, koji se na ljetnim temperaturama od četrdeset i više stupnjeva pretvarao u užarenu opeklinu, izradio je primitivnu verziju klima uređaja koji se sastojao od mokre krpe pričvršćene na ventilator (čak je bio djelomično učinkovit). Izvodio je za sve nas smiješne šale, izmislili smo novi jezik koji se temeljio na srpskohrvatskim riječima, ali sasvim drugog značenja, a sklopio je i podigao i tendu na našem suncem spaljenom balkonu, koja nas je štitila još desetljećima. Kad se posljednji put ponovno primio boce, više mu nije bilo povratka.

Njegova inženjerska karijera dobro je napredovala i ponudili su mu šestomjesečni boravak u Rusiji. Otišao je na četiri mjeseca, ali se vratio ranije. Majka i ja vraćali smo se iz večernje šetnje – u to vrijeme bilo mi je šest godina – a oca smo zatekli kako spava pred vratima stana. Odvratan vonj vodke širio mu se iz otvorenih usta koja su hrkala. Nekoliko mjeseci kasnije, na povratku s jednog vjenčanja, otac je sreo osamnaestogodišnju kćer svog prijatelja i ponudio joj da je odveze kući. Vozeći prema Mostaru zaspao je za volanom, skrenuo s ceste i zabio se u stijenu. Prijateljeva kći na mjestu je poginula, a otac je slomio ključnu kost; fraktura je brzo zacijelila, ali ga je do kraja života boljela i na najmanju promjenu vremena, podsjećajući ga na trenutak koji nikad nije mogao zaboraviti.

Djevojčina obitelj dolazila je k nama svaki dan nakon nesreće čitavih mjesec dana, plačući i žalujući u našoj dnevnoj sobi, kao da je to nekako moglo umanjiti njihovu tugu. U vrijeme njihovih posjeta otac bi se sakrio u svoju sobu

ili bi izišao, neuspješno se izmičući svojoj krivici; majka je sjedila sa žaljućim roditeljima, bespomoćna i satrvana od optužbe koja je iz njih zračila. Nakon tih mjesec dana, obitelj je tužila oca i on je odslužio godinu dana u mostarskom zatvoru.

Sestra i ja uopće svega toga nismo bile svjesne – rekli su nam da je otac otišao na službeni put i da će se vratiti za godinu dana. Pisala sam mu razglednice, u kojima sam ga molila da mi donese tri stvari koje sam u djetinjstvu najviše priželjkivala: pisaću mašinu, fotoaparati i majmuna. Bila sam opsjednuta zvukom pisaće mašine, željela sam fotografirati i žudjela sam da imam kućnog ljubimca koji će me grliti po cijeli dan. Majka bi ocu odnijela razglednice malo niže niz cestu, do zatvora.

Kad je izišao, roditelji mrtve djevojke vratili su se u našu dnevnu sobu, donijevši sa sobom i noćnu moru za koju su moji roditelji mislili da će je sada moći početi zaboravljati; prestali su dolaziti tek kad je došla očeva najstarija sestra i rekla im da idu kući i da ostave moje roditelje na miru. U našoj kući ova priča je bila tabu i saznala sam za nju tek nakon što je počeo rat i majka se izlanula da je otac bio u zatvoru, jer joj je pažnja popustila pod teškim okolnostima u kojima smo se našli. Jedva sam mogla i zamisliti količinu krivnje, srama i vjerojatno prezira prema samome sebi koju je nosio otac i o kojoj nikad nismo stigli razgovarati i koju u toj dobi nikad ne bih bila u stanju shvatiti. Nakon što je izišao iz zatvora, intenzitet svakodnevnog obiteljskog život ovisio je o očevom pijančevanju: o tome je li bio trijezan (kad bi bio brižan, zabavan i velikodušan) ili pijan (kad bi bio agresivan, nesiguran i promjenjivog raspoloženja) i o dugovima koje je nagomilao nakon što bi sav novac potrošio na piće.

Ponekad bi ga kući dostavili poput divovskog paketa, uz glasan tresak tijela koje se strovalilo na prag.

S početkom rata opijanje se intenziviralo i prestajalo bi tek kad bi se onesvijestio. Majka je rekla da su on i susjedi

pili stopostotni medicinski alkohol koji bi pomiješali s nekoliko stabljika biljaka, kao za aromu. Uvijek sam se pitala zašto su se zamarali aromom, kad su bili spremni u sebe sasuti bilo što što će ih opiti. Navodno bi se toliko napili da nisu bili u stanju ni sići u sklonište, kad bi se oglasila opća uzbuna. Jedna od njihovih mnogih kombinacija kako se domoći pića bila je da naizmjenice idu do mjesta na kojem se prodavao alkohol, a koje je bilo dosta daleko, pa se onamo moralo ili autom ili na biciklu. Jednom je na povratku skrenuo u jarak i slomio nogu. Završio je u bolnici i ondje se otriježnio pa mu je majka donijela pisma koja sam mu mjesecima slala. Tad mi je počeo pisati. Ta pisma jedini su pravi uvid u očev um koji sam ikad imala.

77

Draga moja kćeri,

Kako si? Kako je u Engleskoj? Tvoja majka kaže mi da ti sve nedostaje. Molim te, ne budi blesava. Ovdje se život pretvorio u ludost, granate padaju svaki dan, sve se uništava. Što bi ti ovdje radila? Prije nekoliko dana pomogao sam u bolnicu odnijeti petoricu dječaka iz našeg dvorišta. Igrali su se vani kad je granata pala i sve ih izranjavala. Želiš li gledati takve stvari? Otišao bih odatde, kad bih mogao, ali ne mogu. Tko će trpjeti budalu poput mene? Nigdje za mene mjesta nema.

Prije nekoliko dana otišao sam posjetiti Boška, sjećaš ga se? Slikara iz našeg susjedstva? Njemu baš u zadnje vrijeme ponestalo nadahnuća, kaže, nema se više što slikati. Isprva je pomagao u bolnici i nije uopće slikao. Ali rekao je da su mu nakon toga krenule noćne more i da je imao potrebu slikati mrtve i ranjene. Bile su to veličanstvene slike. Stari Boško je veliki umjetnik. A zatim je prestao. Nije više mogao ići u bolnicu, rekao je da to više ne može podnijeti, nego je pokušao otići na selo i slikati krajolike, da se smiri i podsjeti da još postoji harmonija. Čak sam jedan dan krenuo s njim, ali

zaustavili su nas, vojska, i poslali nas nazad, rekli su da je u toku “akcija” i da je opasno. I tako on sad ima crno platno obješeno u dnevnoj sobi, kao oblak, kažem mu. Govori da će ga to možda inspirirati, da će ga uputiti što da slika. Kad sam ga posjetio, sjedili smo tamo i buljili u prazno platno.

Nedavno su započele i trzavice između Hrvata i Muslimana. To je jako loše. Priča se o koncentracijskim logorima. Zanimljivo kako se vrijeme Drugog svjetskog rata čini daleko, a evo nas tu danas, opet činimo ista zvjerstva. Ujka Hojica ima kuću u starom gradu i pita bi li se mogao preseliti kod mene. Kuću su mu preuzeli rodaci, koji su pobjegli od vojske koja im je spalila kuće u obližnjem selu. Govore da ima silovanja, klanja i pljačke.

Hranu dobivam od Caritasa. Daju nam je u vrećama, sjećaš li se, svi smo je jeli zajedno, paketići s tekućom piletinom i slani feta sir. Ne ide mi se baš mnogo tamo, jer se svi stalno tuku. Stvarno moraš razgrtati ljude da bi dobio svoju porciju piletine.

Ti tamo gore živiš normalan život, djeca tvoje dobi ovdje čak više ne idu u školu. Svi samo po cijele dane sjede u skloništima.

Zlato moje budi mi dobra i neka ti ovo sve ne nedostaje.